

IN MEMORIAM

MOJZER MIKLÓS (1931–2014)

2014. augusztus 24-én meghalt Mojzer Miklós művészettörténész, nyugalmazott múzeumigazgató, e folyóirat korábbi szerkesztője, szerkesztőbizottságának elnöke. Hosszú és változatos életpálya zárult le – fájdalomunkra végérvényesen –, amelynek gazdagsága az egyetemes és magyarországi művészettörténet több szakterületéhez is lényegesen hozzájárult. Áttekinteni, megemlékezni róla csak fejezetenként lehet, holott ő maga egyidejűleg dolgozott valamennyin, fáradhatatlanul és adakozón.

Mojzer Miklós 1931. november 7-én Székesfehérváron született, ott végezte iskoláit, majd a háború után a budai ciszterci gimnáziumban érettségizett. A budapesti bölcsészkaron művészettörténet és muzeológia szakra járt – itt ismerte őt meg Zádor Anna, aki 1991-ben, hatvanadik születésnapja alkalmából a lehető legtalálóbb és legszebb jellemzést adta kedves tanítványáról. A diplomával kezdetét vette a sokféle érdeklődés, tehetség és szorgalom által predesztinált többretegű szakmai tevékenység: a barokk építészettörténet művelése és vele a műemléki elkötelezettség, a középkori és kora újkor festészet kutatása, illetőleg a muzeológia magas szintű megújítása. Gyűjteményalapító és -gyarapító munkájához idővel szerkesztői, tudomány-szervezői aktivitás is járult. 1955-ben – katonaság után – a Szépművészeti Múzeum Régi Képtárában gyakornokként kezdte pályáját, majd az esztergomi Keresztény Múzeumba helyezték. 1958-ban visszatért a Szépművészeti Múzeumba, ahonnan a Régi Magyar Gyűjteménnyel együtt 1974-ban átkerült a várbeli Magyar Nemzeti Galériába, és 1976-ban Gerevich Lászlóné utódként a gyűjteményi osztály vezetője lett. 1989-ben a munkatársak óhaja és a főhatósági akarat a Szépművészeti Múzeum főigazgatójává tette. Első kinevezését még két, pályázat útján el-

nyert öt éves főigazgatói periódus követte; 2004-ben vonult nyugalomba. Sorra véve tehát:

Mojzer Miklós szakdolgozata a Kalocsa környéki barokk művészetről szólt, ennek – elsősorban Oswald Gáspár piarista építómesterre vonatkozó – eredményei jelentek meg azután első építészettörténeti publikációiban. Két tanulmány ezek közül alapvetőnek bizonyult: az *Architectura civilis (Iskolás művészet XVIII. századi építészetünkben)* című (Művészettörténeti Értesítő VI. 1957), amely a polgári

építészeti oktatás és műveltség szintjeit és eredményeit mutatta ki (az utódok azután a tankönyvhasználat vonalán mélyítették a témát), és a *Torony, kupola, kolonnád*, az első épületikonológiai elemzés, sőt tipizálás a hazai szakirodalomban. Mint ilyen, a Művészettörténeti Füzetek sorozatindító, önálló kötete lett 1971-ben – a tőle megismert, „babilon”-ná torzult, de nagyon jellemző 18. századi magyar szakkifejezés pedig azóta is bőven kerül elő a levéltári forrásokból. Mojzer Miklós az 1960-as években bekapcsolódott a műemléki topográfiai munkába: szerzőtársként működött közre a Dercsényi Dezső szerkesztette Pest megyei nagytopográfiában, mutatókat készített a Genthon-féle kötetekhez, és ettől fogva mindvégig lételeme maradt az országjárás, a felfedező utak, az adatok, hírek személyes ellenőrzésének fontossága. Önálló könyvben rendszerezte e korszak barokk építészettörténeti kutatásait, *Werke deutsche Künstler in Ungarn* címen (Baden-Baden–Strassburg 1962, egy tervezett sorozat első köteteként: *Architektur*), amelynek adattárát magunk ugyan – helytelenül – ritkábban, de a külföldi szerzők kötelezően idézik napjainkig. S jóllehet kitűnő érzéke volt az építészethez, mérnöki képességekkel értette a terveket, az építési folyamatokat, technológiákat, művészettörténész módjára pedig a stílusokat, maga nem bocsátkozott merész következtetésekbe, attribúciókba. Mindennél fontosabbnak tartotta a források – írott és képi, primér és másodlagos – feltárását, közzétételét, és ezt a munkát folytatta a későbbiekben is, követőket inspirálva. A *Grassalkovich-levéltár elpusztult terorajzai* (Művészettörténeti Értesítő XXXVII. 1988) ilyenformán slágerre lettek: először Miklós köszöntésére jelentek meg a kiegészítések 1991-ben, ma pedig már a köszöntők köszöntőitől olvashatjuk a folytatást.

Az esztergomi „hőskor” Mojzer Miklós tevékenységének valamennyi további szakterületét megalapozta. A napi muzeológia küzdelmes feladatai a Keresztény Múzeum egyfajta újraalapítását célozták, méghozzá meglehetősen politikai ellenszélben. Előbbiről – Mucsi Bandiról, Varga Dezsőről – számtalan nosztalgikus anekdotát hallottunk, ahogyan Esztergom indította el felesége, Kovács Éva életművét is, középpontjában a Mátyás-kálváriával. Az intézmény feltámasztásának történelmileg beágyazódott szempontjait és nyilvánvaló eredményességét a kiváló szerzőtársakkal 1964-ben kiadott illusztrált katalógus előszavában fogalmazta meg. Ugyanez a kötet az első letéteményese műértő, műtárgy-meghatározó ténykedésének, a „régiképtárosnak” és a „régimagyarosnak” egyaránt, beleértve a proveniencia-kutató és bibliográfus akribiát, a nemzetközi kapcsolatépítést és mindennek a kritikáját. Itt szembesült először majdani mono-

gráfusa M S mesterrel: a találkozásból jó tíz év múltán lett önálló könyv (*M S mester passióképei az esztergomi Keresztény Múzeumban*, 1976) a Passió-táblák máig érvényes, irodalmi értékű nagyelemzésével és a történeti M S mester kilétének első felvetésével. Ezt a fonalat az 1970-es, 80-as évek részpublikációit követően majd az 1997-es, Magyar Nemzeti Galériabeli kiállítás alkalmából veszi fel újból Mojzer Miklós, hogy 2004 után immár teljes érvrendszerét kifejtve, forrásokkal megtámogatva öntse formába mindazt, amit alighanem már ekkor is tudott.

A Szépművészeti Múzeum Régi Képtárában szokás szerint afféle mindeneként kezdte pályáját a fiatal művészettörténész a nagyra becsült „öregúr”, Pigler Andor beosztottjaként. A barokk, a 17–18. század itáliai és német, osztrák festészete vált szakterületévé, szerzeményező, meghatározó és publikációs tevékenységének legfőbb terepévé. Ebben együtt látta Magyarország valamennyi köz- és magángyűjteményének ide vonatkozó anyagát – utóbbiakba a hivatalosságon túl szakértelme és vonzó személyisége révén nyert bebocsátást. Az ily módon kitágult horizonton Giacomo Francesco Cipper, Domenico Fetti, Antonio Carneio, Christoph Paudiss és végül Franz Anton Maulbertsch lettek kitüntetett hősei – a festészet terén Mojzer Miklós legfőbb fegyvere a stíluskritika volt. A Corvina Kiadó irigylésre méltó, több nyelven is megjelentetett hajdani könyvsorozata – „Remekművek magyarországi múzeumokban” – egyik korai kötetét a holland életképeknek szentelte az ő tollából (1967); az 1975-ös *XVII. és XVIII. századi német és osztrák festmények* című magángyűjteményi képeket is bevont a válogatásba. Ezek a bevallottan ismeretterjesztő szándékú könyvek egy nálunk mára szinte kihalt szakirodalmi műfaj, a képelemzés remek példáit nyújtják, Mojzer Miklós íásaival az élen – a nem kevésbé kitűnő, időközben tananyagká nemesült bevezető tanulmányokkal egyetemben.

Személyében tapasztalt és vállalkozó szellemű művészettörténészt szemelt ki a Magyar Nemzeti Galéria leendő Régi Magyar Gyűjteménye élére Pogány Ö. Gábor főigazgató, amikor az 1970-es évekre aktuálissá vált a múzeum költözése, bővítése. Ismeretes, hogy a Budavári Palotában 1975 őszére berendezkedett új Galéria két irányba nyitott, hogy a teljes magyarországi művészettörténetet felölelhessen: a régi gyűjtemény magját a Szépművészeti Múzeumbeli magyar részleg alkotta, a kortárs gyűjteményt pedig alapjaiból hozták létre ekkor. A korábban Radocsay Dénes által irányított Régi Magyar Osztályt Gerevich Lászlóné költöztette a Várba, és Török Gyöngyi fogadta, már a Galéria kö-

telékében. A nyolc évszázadot felölelő, ám nem túl számos műtárgyállományt néhány restaurátor is kísért. Már a bemutatkozó – állandónak szánt – kiállítás bebizonyította, hogy a munka még csak most kezdődik, és Mojzer Miklós hozzálátott a részleg minden irányba történő felfuttatásához. Ennek eleinte két fő csapása mutatkozott meg: a restaurálás és a szerzeményezés; az előbbi természetszerűleg jelentős személyi bővítést is hozott, amelyből azután nem maradtak ki a művészettörténészek sem. Meglehetősen önálló kis múzeum alakult ki a nagy kebelében, amelynek komplexitását a gyűjtemény változatossága igényelte: a születő „mai magyarhoz” hasonlóan ebben a kollekcióban is együtt élt valamennyi műfaj és művészi technika (ez alól csak a régi magyarországi grafika képez kivételt), amely megfelelő szakembereket igényelt. Mojzer Miklós nemcsak felépítette ezt a tudományos és restauráló műhelyt, hanem optimális színvonalon tudta tartani – utóbbit finanszírozni is –, egyaránt megbecsülve a szellemi és a kétkézi-művészi alkotómunkát, értelmet adva együttműködésüknek.

A restaurálás jobbára a középkori műtárgyakra irányult, míg a szerzeményezésre a barokk résznek volt nagyobb szüksége és – akkor még – lehetősége. Azt az evidenciát, miszerint a gyűjtemény a történelmi Magyarország műtárgyait foglalja magában, Mojzer Miklós kiegészítette egy további elvvel: az elvándorolt művészek alkotásai mellett helyet kaptak a bevándorlókéi, a rendszeres vagy alkalmi vendégekéi is, valamint az ország mindenkori műkincsállományát gazdagító import művek. A gyűjtés és a bemutatás szempontjait *Későreneszánsz és barokk művészet (A Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállítása)* címmel programtanulmányban foglalta össze (Művészettörténeti Értesítő XXX. 1981), ahol csak illusztráció és lábjegyzet formájában szerepeltek maguk a művek, köztük az időszakosan, restaurálás fejében kölcsönzött hiánypótló (és időközben zömmel visszaadott) alkotások. Bogdány, Mátyóki és kortársaik mellé ily módon felsorakozott Johann Georg Heinsch, Georg Raphael Donner, Cimbal, Dorffmaister, Kracker, Franz Anton és Franz Xaver Palko, de Paudiss és Adam Braun is, közép-európai perspektívából szemlélve és oda beemelve a magyarországi barokk művészetet.

Ekkor már, különös módon nem annyira a szomszéd országokkal szembeni „irredenta” szemlélet szorult védelemre, mint a túlnyomórészt főúri, főpapi igényeket tükröző barokk művészet egyre hangsúlyosabb jelenléte a szocialista intézményben. De az intézmény helyét adott ennek, és sorra felépültek az állandó kiállítások: elsőként a barokk, Buzási Enikő értő asszisztenciájával – akinek és aminek köszönhető a későbbi változatok –; 1979 őszén a

középkori táblaképek és faszobrok Török Gyöngyi tervezte bemutatója a D épület földszintjén – és állt harmincöt évig –, majd 1982-ben, már Bereczky Lóránd főigazgatásának kezdetén, a késő gótikus szárnyas oltároké az egykori trónteremben. Utóbbi, amelynek „látványterve” is Mojzer Miklóstól ered, máig Közép-Európa legszebb kiállítása, egyben a budai Vár legméltóbban kihasznált, reprezentatív tere. A régi magyarországi művészet állandó kiállításai kronologikusan végigjárhatók, kezdve a földszinti kőtáraktól az imént felsorolt termeken át az első emeleti kupolatérben elhelyezett monumentális szobrokig – központban Donner adoráló angyalpárjával a pozsonyi koronázó templom egykori főoltáráról – és a félemeleten 19. századi társaságban látható, késő barokk történeti képekig. Mindez követi, ma már tanítja és szemlélteti a hazai művészettörténeti kutatásoknak az elmúlt évtizedekben megfogalmazott eredményeit, amelyekhez néhány időszakos kiállítással ez a gyűjtemény is hozzájárult.

Még az állandó kiállítás is efemer, ha nem dokumentálja katalógus: Mojzer Miklós távlati célja a teljes gyűjtemény feldolgozása volt korszerű, többszerzős „catalogue raisonné”-k formájában. Az alapkutatások valamennyi gyűjteményi részben előrehaladtak, de eddig – egy kivétellel – csak részpublikációk valósulhattak meg. Ő maga egy „zsebbe való” kis vezetővel indította útjára az állandó barokk kiállítást (1982), és életre hívta a Corvina Kiadónál *A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményeinek képes kalauzát* (1984), de kezdeményezte a jelent meg az első tudományos igényű, időszakos tárlatot kísérő katalógus a házban (*Barokk tervek és vázlatok*, 1981), amit hamarosan több is követett.

1981-től mint a Művészettörténeti Értesítő szerkesztője fejtett ki több évtizedes tudományszervezői tevékenységet. Jóllehet az előző szerkesztőbizottság munkájában is részt vett, Mojzer Miklósnak határozott és új elképzelései voltak az akkor már csaknem harmincéves tudományos folyóiratról. Ő fogalmazta meg a kiadó és a Magyar Tudományos Akadémia által máig vállalt célkitűzést: az 1952-ben alapított Értesítő a magyarországi, egyúttal az egyetemes művészettörténet vezető magyar nyelvű publikációs fóruma, elsősorban közép-európai és régi művészeti profillal, amely nem zárkózik el napjaink képzőművészetének tudományos feldolgozásától sem. Utóbbi területhez Nagy Ildikót választotta tanácsadónak, szerkesztőnek. Aktuális és változatos lapot képzelt sok és sokféle közleménnyel, amelyek az akkori évi négyszeri megjelenésnek megfelelően tematikus blokkokba, gyakran teljes ilyen számokba rendeződtek. Óvakodott a könyvkiadást pótló, nagylélegzetű tanulmányok-

tól – ezen a megszorításon a minőség okán később mégis lazítottunk –, annál inkább kedvelte az adattári közleményeket, apró, de konkrét kutatási eredményekkel. Szorgalmas szerzőként ő maga mutatott példát ebben. Mindig bátorította a „pozitívista” jellegű, gyűjtögető alaputatást, de idővel megragadta a hermeneutikai képelemzések szellemi szárnyalása – amennyiben megütötték az általa emelt magas mércét. Nyitott volt minden arra érdemes írás előtt: közlésre érett egyetemi diplomamunkák, sőt szemináriumi dolgozatok is bebocsátást nyertek, a szerzőgárdán pedig nem kérte számon a diplomát, a művészettörténész végzettséget. Sikerült jeles külföldi kutatókat is megnyerni magyar vonatkozású közleményekkel, a nemzetközi célközönséget pedig az egyre bővebb idegen nyelvű rezümék szolgálták. A lap új szellemét mindjárt az első, 1980-as évekbeli évfolyamok tükrözték, ám a felfrissült szövegeket kiábrándító látványként kísérték az illusztrációk. Csak főszerkesztői korszakának vége felé hozta meg a kiadói rendszerváltás – és a digitális nyomdatechnika – a megfelelő képminőséget. Mojzer Miklós a szerkesztőbizottság elnökeként mindig izgalommal és kedvtelvel vette kézbe a legújabb lapszámot, s nem fukarkodott a dicsérrettel, ha az megérdemelte – ezután is ez lesz a szerkesztői igényesség mértéke.

A budapesti Szépművészeti Múzeum Garas Klára 1984. évi nyugdíjazása (a „képlöpés”) óta nélkülözte a szakmai irányítást. Az épület felújítására való tekintettel a kulturális kormányzat műemlékes szakemberre bízta a vezetést, ám a rekonstrukció oroszlánrésze mégis Mojzer Miklós 1989 őszén elkezdődött főigazgatói korszakára esett. Ő hatalmas lendülettel látott a feladathoz, amelynek kedvéért tudományos munkáját is felfüggesztette („a világ dolgaival foglalkozom”). 1994-es tanulmánya (*A budapesti Szépművészeti Múzeum rekonstrukciója és bővítése. Művészettörténeti Értesítő XLIII. 1994*), amely a bécsi Kunsthistorisches Museum felújításáról szóló tudósítással párban jelent meg, már az első két ütem befejezéséről számolhatott be. A munka komplexitására, azaz az építész-tervezői és muzeológiai feladatok együtt látására jellemző, hogy a rekonstrukció tervei ekkor már nagyrészt akasztáspontosságúak voltak, a cikk ugyanakkor a még eldöntetlen részleteket sem hallgatja el. Meggyőzően érvel a terjeszkedés szükségessége mellett: ez volt az első, térszint alatti bővítési terv (a könyvtár és a Régi Szoborosztály elhelyezése a Hősök tere felőli előkert alatt), amit azután egy jórészt a főigazgatótól független kezdeményezés váltóztatott meg: 1997-re felépült a Szondi utcai könyvtárárpület, legfelső szintjén restaurátorműhelyekkel. A harmadik ütem

forráshiánya már ekkor nyilvánvaló volt; arra, hogy majd csak húsz év múlva, és milyen áron következik be, az alapvetően optimista főigazgató gondolni sem mert.

A rekonstrukció szellemi hozadékaként valósult meg a nagyszabású Schickedanz-kiállítás 1996-ban, Gábor Eszter heroikus műve, amely megnyitotta a monográfia-értékű tudományos katalógusok sorát a Szépművészeti Múzeumban. A két korábbi, Mojzer Miklós által kiadott, hasonló léptékű katalógus egy nagy nemzetközi vállalkozásnak volt része: az Európa Tanács által kezdeményezett „A közép-európai barokk éve”-ben, 1993-ban rendezett két tárlat – amelyek főszerzőjeként közös munkára tudta fogni a szakterület két legjobb hazai szakértőjét, Garas Klárát és Galavics Gézát – rangos kiadványai. A nagy kiállítások és katalógusai – *Az Ország Háza-tól* (2000) a *Sigismundus Rex et Imperator*-ig (2006), utóbbi már a főigazgatóváltást követően realizálódott – mellett analitikus feldolgozásokra is sor került, ezek legsikeresebbje talán a *Verrocchio Krisztusa* volt 2003-ban.

A másik új, tudományos kiadványtípus, amelyet útjára indított, a sommás gyűjteményi katalógusoké: a Régi Képtár sorozata az 1967-es Pigler-féle katalógus óta eltelt idő szerzeményeit és eredményeit, azaz a gyűjtemény aktuális állapotát hivatott bemutatni, elsősorban a külföld számára. 1991-ben a Tátrai Vilmos által szerkesztett sokszerzős, itáliai, francia, spanyol és görög festészeti kötet volt az első, ezt 2000-ben követte Ember Ildikó, Gosztola Annamária és Urbach Zsuzsa könyve a németalföldi, majd 2003-ban Benkő Éva, Garas Klára és Urbach Zsuzsa munkája a német, az osztrák, a cseh és az angol festészeti gyűjtemény komplett kritikai bemutatásával, annotált bibliográfiájával. A gyakorlati muzeológia terén elsősorban az új szerzemények száma és jelentősége emeli ki a Mojzer-érát a többi közül; az állandó kiállítások sorában pedig az előzmény nélküli, a 19. századot számos (restaurált) „grande machine” felvonultatásával bemutató tárlat az Ión Csarnokban – Czifka Péterné rendezése, ami nem élte túl a főigazgatói korszakot. A fenti sikerek mindegyikének előfeltétele volt Mojzer Miklós (és vele az intézmény) nyilvánvaló nemzetközi szakmai tekintélye – a kollégák, művészettörténészek és vezető muzeológusok körében.

M S mester 1997-es kiállításához a Vizitáció-tábla restaurálásának befejezése adta az alkalmat; ezúttal Menráth Péter és Hernády Szilvia munkájához rendeltük a művészettörténeti tudást. Mojzer Miklós-nak volt muníciója a katalógus számára, méghozzá levéltári, de az igazi hozadékot az együvé kölcsonzott hat tábla műszeres vizsgálata adta: bebizo-

nyosodott, hogy a lille-i Királyok imádása valóban ugyanannak az oltárnak a darabja. A nyugdíjaztása után teljes intenzitásban újra megragadott témát csekély mértékben befolyásolta a szlovák kutatás adata, amelyet Endrődi Gábor értett meg igazán – hogy ti. az 1506-ban jelzett főoltár a selmecbányai Szent Katalin-templomban állhatott (Művészettörténeti Értesítő 55. 2006) – (Miklós voltaképpen szinkronban tárgyalta a két templom középkori berendezését a canonica visitatiók alapján); a festő művészettörténeti képe pedig már régen készre, sőt többek által tovább cizellálva formálódott. „Zászlónk”, ahogyan Mikó Árpád tűzte tollára 1997-ben, mára az önállóságát veszített, kiköltözés előtt álló Magyar Nemzeti Galéria „arca” lett a budai Várban.

De hátra volt még a „személyazonosság” sokat feszegetett kérdése, azaz a történeti M S mesteré. Mojzer Miklós legalább háromrészes, hatalmas tanulmányt tervezett tézise bizonyítására, amelyből az első kettő elkészült, és meg is jelent *A történeti MS mester sive Martinus Swarcz seu Martinus Niger alias Marcin Czarny, Veit Stoss krakkói főoltárának festője* főcímmel (I. rész. *Krakkó, 1485-ben és előtte*. Művészettörténeti Értesítő LV. 2006; II. Teil. *Krakau und Nürnberg im Jahr 1477 und davor*. Annales de la Galerie Nationale Hongroise / A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve XXV. 2005–2007, No 10, 2008). Nem rejtegette tehát szerzője előfeltevéseit, és a krakkói oltárépítés forrásainak újraértelmezéséből kiindulva, időben visszafelé haladva kezdte felfejteni a festő életútját. Az első tanulmány hosszan érvel Stoss magyarországi származása mellett – Marten ellenben lengyel volt –, míg a másodikban végre megjelenik az a szemfényvesztő csoda – amit Miklóssal együtt magam is nézhettem, de nem láttam meg! –, a zwickaui Mária-templom főoltárának hatalmas mozgó szárnyaira felfestett, „organikus” monogram: M S. A két nagy tanulmány számot vet az alternatív Martin Schwarzokkal is: azt, hogy a rothenburgi névrokon keze munkája a Szépművészeti Múzeum Riemenschneider-Madonna-szobrán is fellelhető, Verő Mária írta meg Miklós nyolcvanadik születésnapjára (Művészettörténeti Értesítő 60. 2011). A krakkói Marcin Czarnynak a lengyel kutatás által más irányban rekonstruált pályaképével ő maga is tisztában volt – nyitottan minden további bizonyíték előtt.

A második tanulmány egy alfejezete jelzi ugyan, de nem vált publikussá, hogy az M S mester-kutatásokkal párhuzamosan Mojzer Miklós a Dürer-irodalomhoz is hozzászólt, a márkanévként megismert monogram („logó”) rendkívül szerteágazó elemzésével. Ezt a tanulmányt – felkérésre – a fiatalabb pályatárs, Marosi Ernő 2010-es Festschriftjébe szánta, ám már a főszöveg bőven túllépte a megengedett terjedelmet. Ennek hallatán írta meg azután („gyors váltóállítással”) kompaktabb cikkét a szintén erdélyi származású kortárs, Hans Siebenbürger szintén szimbolikus értelmű szignatúrájáról (in: Livia Varga et al. eds: *Bonum ut pulchrum. Essays in Art History in Honour of Ernő Marosi on his Seventieth Birthday*. Budapest 2010), hogy azután még az ünnepelt jellemrajzát is megalkossa a róla szóló folyóiratszám (Enigma XVI. No 61, 2009 [2010]).* A Dürer-tanulmányt befogadta volna az Acta Historiae Artium – még megmenthető.

Mojzer Miklós ugyanabban hitt, mint a régi művészet alkotói, közönsége, és ezt sohasem tagadta. 1956-ban ott volt mindenhol, sebesülést is szerzett, de ott állt a Kossuth téren 1989. október 23-án is a köztársaság kikiáltásakor, majd gyalog kísérté utolsó útjára a városon át e köztársaság első miniszterelnökét, régi barátját, katonatársát, Antall Józsefet 1993. december 18-án. Ő maga csendben távozott, akkor, amikor már félt, hogy terhére lehet a világnak. Művészettörténész, múzeumi – szellemi és emberi – örökségét még életében magunkra vállaltuk, de annak megőrzése, továbbadása egyre nehezebb feladat. Emlékét őrizzük, a hiányát.

Jávor Anna

*Mojzer Miklós köszöntésére korábban két kötet jelent meg: *Takács Imre – Buzási Enikő – Jávor Anna – Mikó Árpád szerk.: Etudes sur l'histoire de l'art en honneur du soixantième anniversaire de Miklós Mojzer* / Művészettörténeti tanulmányok Mojzer Miklós hatvanadik születésnapjára. Annales de la Galerie Nationale Hongroise / A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1991. Benne Mojzer Miklós bibliográfiája (összeállította Puskás Bernadett), 14–17; Művészettörténeti Értesítő 60. kötet 2. szám, 2011. december. Benne Mojzer Miklós bibliográfiája (összeállította Puskás Bernadett és Bardoly István), 179–186. E bibliográfia lezárt, átszerkesztett változatát közli az Acta Historiae Artium LV. 2014-es kötete, Takács Imre megemlékezésének mellékleteként (9–14.).